

М. М. Пітюлич

Особливості трудовіграційних процесів населення гірських територій Карпатського регіону

Досліджено основні тенденції трудовіграційного руху населення гірських територій Карпатського регіону. Особлива увага зосереджена на причинах їх здійснення, напрямках переміщень трудових мігрантів, основних сферах докладання їх праці. Зроблено спробу визначити позитивні та негативні сторони трудової міграції.

Ключові слова: трудова міграція, гірські території, регулювання, регіон.

Постановка проблеми. Сучасний ринок праці гірських територій Карпатського регіону характеризується такими особливостями: згортання сфери прикладання праці; низький рівень отримуваних доходів, зокрема заробітної плати; високий рівень безробіття, особливо прихованого; низька ефективність державної політики щодо підтримки самозайнятості та малого підприємництва; а також природно-економічні, політичні та інші чинники, котрі не дозволяють повним обсягом створювати сприятливі умови щодо залучення інвестицій для працевлаштування на цих територіях. За таких умов активізувалися процеси трудової міграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У теперішній час проблемі трудової міграції населення присвячено чимало наукових досліджень. Їх результати широко висвітлені у працях провідних учених: В. В. Борщевського, Х. М. Притули, Ж. Дерій, А. А. Весельської, М. М. Жибака, В. Є. Крупіна, І. М. Куліш, Т. В. Кобилинської, О. В. Бокова, Ю. С. Левчука, В. І. Якобінчука, С. Й. Вовканича, Х. Р. Копистянської, С. О. Цапка, Н. В. Звірид та інших.

Відаючи належне науковим розробкам зазначених учених, а в багатьох випадках їх основоположному внеску у розв'язання теоретико-методологічних проблем регулювання трудовіграційних процесів, необхідно зазначити, що питання трудової міграції населення гірських територій все ще недостатньо вивчені та не набули належного висвітлення як у науковій літературі, так і в нормативних матеріалах органів державної влади.

Метою статті є дослідження особливостей та основних тенденцій трудовіграційних процесів, що відбуваються на гірських територіях Карпатського регіону.

Виклад основного матеріалу. Відносно низький рівень розвитку економіки областей зони Карпат (Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської та Чернівецької) в попередні роки обумовив надлишок трудових

© М. М. Пітюлич, 2013.

ресурсів. Цим, а також рядом інших факторів, серед яких можна виділити сприятливе географічне положення, високу частку сільського населення, нерівномірну систему розселення, можна пояснити праенадлишковість Карпатського регіону. Особливо яскраво це проявлялось у гірських населених пунктах, де обсяги сільськогосподарських угідь, придатних для ведення сільського господарства, незначні, створені сільськогосподарські підприємства не повністю використовують наявний трудовий потенціал, а робочі місця містях не могли забезпечити все працездатне населення.

Така ситуація на локальних ринках праці сприяла інтенсифікації міграційної активності населення. Трудова міграція населення за межі країни стала масштабним явищем, в орбіту якої включені широкі верстви – молодь, жінки, кваліфіковані працівники тощо.

Оцінюючи масштаби трудової міграції населення гірських територій, слід відмітити, що то тут досить тяжко дати чітку оцінку, оскільки статистичні органи України взагалі не ведуть облік трудових мігрантів, обліковуючи лише тих осіб, які змінили місце проживання з реєстрацією, при цьому не вивчаючи мотиви такої зміни.

На основі аналізу інформації з різних джерел [1; 2; 6; 7] можна провести власну оцінку досліджуваного явища в гірських районах Карпат. Кількість трудових мігрантів у чотирьох областях зони Карпат становить 650-700 тис. осіб, що складає близько 15-20% населення цих областей у віці 15-59 років, або в середньому 10-11% від загальної чисельності населення цих областей [9]. Така оцінка є принаймні більш оптимістичною, адже деякі вчені вважають, що в західних областях України трудовою міграцією охоплено від 20 до 40 відсотків економічно активного населення цих областей, а це приблизно в півтора разу більше наведеної вище цифри.

За допомогою експертних оцінок, а також виходячи з вище зазначених процентних співвідношень, можна провести розрахунки, які показують, що в гірській місцевості областей зони Карпат налічувалось щонайменше 170-220 тис. трудових мігрантів. Проте ця цифра теж не повністю відображає реальну ситуацію, оскільки в зазначену кількість лише частково включені ті трудові мігранти, які перебувають на заробітках всередині країни. Частковість можна пояснити коротким строком заробітків, їх сезонністю, оскільки короткотермінові підробітки всередині країни, а тим більше всередині області або регіону практично облікувати неможливо.

Дані соціологічних досліджень, проведених Закарпатським регіональним центром соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України у 2010-2011 роках, показують, що серед трудових мігрантів з гірських сіл найбільше чоловіків – близько 58%, тоді як жінок – 42%. Особливо загрозливих проявів проблема набула в гірській місцевості серед молоді. Таку ситуацію можна пояснити відсутністю попиту на працю

молодих людей на цих територіях, низькою їх конкурентоспроможністю у порівнянні з іншими віковими групами, а також нелегальною формою їх зайнятості. Все це спричинило ситуацію, коли серед безробітних гірських територій найбільшу частку становить молодь: у 2011 році – 45,6%.

Вище відмічене дозволяє зробити типовий портрет трудового мігранта з гірської місцевості: українець у віці 30-37 років, одружений, має повну середньо-спеціальну освіту [9]. У чоловіків після 50 років рівень міграції падає, у жінок, навпаки, зростає, що пояснюється тим, що чоловіки займаються більш важкою роботою.

У 2012 р. Росія все ще залишалася основним реципієнтом робочої сили – 42%, що можна пояснити простішими умовами працевлаштування, відсутністю мовного бар'єру між роботодавцями та працівниками, а також відсутністю візових та інших вимог, які ставляться країнами ЄС до українських громадян. Але міграційні потоки гірських мешканців у цю країну скорочуються (-5% порівняно з докризовим 2008 роком) на фоні зростання трудової міграції у Польщу (зростання на 9,3%), Чехію (+3%), Італію (+2,6%), Іспанію (+2,3%). За період з 2010 року і дотепер у Польщі та Чехії спостерігається збільшення кількості промислових підприємств, а тому кількість вакансій там росте, що і пояснює частково притік трудових мігрантів саме у країни ЄС.

Трудові мігранти з гірських територій найчастіше займають неперетинні робочі місця. Щодо сфер докладання праці трудових мігрантів з гірських територій, то тут можна говорити, що більшість з них зайнята на найпростіших роботах – близько 54%. Найбільш затребувані вони в будівництві (частка зайнятих близько 58%), у діяльності домогосподарств (приблизно 23%), аграрному секторі (близько 12%). Відповідно до отриманої кваліфікації працює лише 22-25% трудових мігрантів.

Основними центрами тяжіння трудових мігрантів з гірських районів областей зони Карпат є такі країни, як: 1) Росія (робота на будовах у великих містах та в інших галузях економіки); 2) Польща (зайнятість у сільському господарстві, переважно має сезонний характер); 3) Чехія (зайнятість у промисловості і на будівництві, переважно чоловіки); 4) Італія (зайнятість у сільському господарстві та робота домашньої прислуги, переважно жінки-мігранти); 5) Португалія, Греція (чоловіки і жінки у сільському господарстві і сфері послуг).

Розглядаючи проблеми вимушеної трудової міграції з гірських територій, важливо з'ясувати, які ж саме наслідки мають вони для України, і зокрема для Карпатського регіону.

Негативними наслідками трудової міграції можна вважати:

– депопуляція населення гірських територій. Відповідно до офіційних статистичних даних на гірських територіях налічується близько 1,34 млн. гро-

мадян, включно із тими, які перебувають на заробітках за кордоном, адже цифра 170-220 тис. – неофіційна, про цих людей ніде у статистиці не зазначено, що вони фактично відсутні на території держави. Враховуючи, що на цих територіях проживає досить значна кількість непрацевдатного населення (інваліди, пенсіонери, неповнолітні) (приблизно 550 тис.), а також те, що основу трудових мігрантів складають молоді особи та жінки репродуктивного віку, то ми маємо невеселу картину, близьку до демографічної катастрофи;

– погіршення якості виховання дітей в родинах трудових мігрантів, розпад сімей. Більшість трудових мігрантів гірських територій мають від однієї до трьох дітей, діти залишаються на когось одного з батьків, на старше покоління, сусідів чи й просто на самих себе. Наслідком тривалого розриву сімейних зв'язків дуже часто стає асоціальна поведінка залишеного з дітьми когось з батьків, що веде до алкоголізму, розпусти, домашнього насильства, врешті-решт – до фактичного припинення існування родини. Психологічні травми, яких зазнають діти за умов тривалої розлуки з батьками, а також спричиненого нею розриву родинних зв'язків, призводять до негативного сприйняття реалій і оточення, пошуку притулку у молодіжних кримінальних середовищах, дитячого алкоголізму, наркоманії тощо. Все більший відсоток дітей трудових мігрантів стають так званими «дітьми вулиці». Окрім того, утворюється своєрідна і доволі чисельна каста утриманців – молодих працевдатних людей, які вважають за краще для себе жити за надіслані їм батьками кошти. Для своїх ровесників вони стають вагомим доказом того, що заробляти гроші можна виключно за кордоном;

– відтік кращого трудового потенціалу. Трудові мігранти в основному – це особи працевдатного віку, і тому в найбільш продуктивний період свого життя вони не беруть ніякої участі у створенні національного доходу. Трудова міграція як масове явище не сприяє наповненню пенсійного та соціальних фондів через відсутність відрахувань від заробітної плати заробітчан. Гірські території, та й держава загалом втрачає кращий трудовий потенціал;

– трудові мігранти працюють за кордоном зазвичай нелегально і майже не захищені від свавілля роботодавців. Часто їх робочий день ненормований, а можливості отримати кваліфіковану медичну допомогу немає.

Серед позитивних результатів трудової міграції можна назвати:

– послаблення тиску безробіття на локальних ринках праці, зниження соціальної напруги у суспільстві;

– підвищення платоспроможності родин трудових мігрантів через збільшення валютних надходжень від них. Грошові перекази, які трудові мігранти переказують своїм родинам, підвищують купівельну спроможність та покращують рівень життя останніх, значна частина валюти «осідає» в банківській системі;

– підвищується кваліфікація мігрантів, які повертаються назад (досвід сучасного господарювання, здебільшого у сфері обслуговування – сміливіше здійснюється впровадження інновацій та застосування нових технологій виробництва), певний відсоток яких вкладає зароблені кошти на започаткування власного бізнесу [5; 8].

Проблема трудових мігрантів визнається на державному рівні. У 2010 році при Кабінеті Міністрів України було створено Раду з питань трудової міграції громадян України [3]. Одним з основних завдань Ради визначено підготовку пропозицій щодо формування і реалізації державної політики у сфері соціального захисту трудових мігрантів та створення правових, економічних та організаційних умов для повернення трудових мігрантів до України. Слід відзначити, що за три роки існування Ради її діяльність не була ефективною. Лише на початку 2013 року було оприлюднено проект Закону України «Про зовнішню трудову міграцію» [4], розроблений експертною робочою групою, створеною при Раді. Хоча законопроект на цей час не отримав незалежної експертної оцінки, очевидно, що жоден із законопроектів, якої б високої якості він не був, не в змозі вирішити проблему трудової міграції як в державі в цілому, так і в гірських територіях зокрема. Це пов'язано з тим, що трудова міграція пов'язана з соціально-економічними факторами, наприклад, можливістю знайти роботу, рівнем оплати праці, рівнем фінансової допомоги по безробіттю, що пов'язано з рівнем ділової активності на гірських територіях регіону та загальнодержавною соціальною політикою стосовно безробітних. В умовах загальнодержавних тенденцій до спаду в економіці, які особливо гостро проявляються в промисловості гірських територій Карпатського регіону, та пов'язаних з цим проблем з наповненням соціальних бюджетів, їх переобтяженням різного роду соціальними виплатами, що може призвести до скорочення соціальної підтримки гірського населення державою, у найближчі роки слід очікувати підсилення тенденції до трудової міграції на цих територіях.

Висновки. Проведене дослідження показує, що трудова міграція населення гірських територій Карпатського регіону набула значних масштабів і потребує регулювання з боку органів державної влади. З огляду на те, що вирішення соціально-економічних проблем, які впливають на масштаби трудові міграційних процесів, не може бути здійснено в короткостроковій перспективі, сьогодні необхідно вживати заходів щодо мінімізації негативних і посилення позитивних наслідків трудової міграції населення. Особливу увагу слід звернути на створення умов для зменшення виїзду працездатного населення за кордон, особливо жінок та молоді, розробку механізму для легалізації заробітків трудових мігрантів, забезпечити реальну підтримку їх активних підприємницьких дій тощо.

Список використаних джерел

1. Зовнішня трудова міграція населення України / Український центр соціальних реформ ; Державний комітет статистики України / за ред. В. Г. Чебанова. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2009. – 120 с.
2. Населення України. Трудова еміграція в Україні. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2010. – 233 с.
3. Постанова КМУ «Про утворення Ради з питань трудової міграції громадян України при Кабінеті Міністрів України» №42 від 20.01.2010 р // Урядовий кур'єр. – 2010. – №13.
4. Про зовнішню трудову міграцію: Проект закону України. – Режим доступу : http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=147993&cat_id=34946.
5. Прибиткова І. Ринок праці та його міграційний потенціал: суспільний портрет за результатами соціологічних досліджень / І. Прибиткова // Український монітор. – 2003. – №3. – Режим доступу : www.foreignpolicy.org.ua/ua.
6. Проблеми та перспективи розвитку сільських територій України (на прикладі Карпатського регіону): науково-аналітична доповідь / [В. В. Борщевський, Х. М. Притула, В. Є. Крупін, І. М. Куліш] ; НАН України. Інститут регіональних досліджень; [наук. ред. В. В. Борщевський]. – Львів, 2011. – 60 с.
7. Стан дотримання та захисту прав громадян України за кордоном : Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. – К., 2006.
8. Трудова міграція в Закарпатті в історичному контексті // Бібліотечний вісник. – 2009. – № 3. – С. 23–24. – Режим доступу : <http://www.10europerussia2345/html/>
9. Через кризу в Європі кількість українських трудових мігрантів скоротилася. – Режим доступу : <http://zik.ua/ua/news/2013/05/29/411122>.

Питюлич М.М. Особенности трудовимиграционных процессов населения горных территорий Карпатского региона.

Исследуются основные тенденции трудовимиграционного движения населения горных территорий Карпатского региона. Особое внимание сосредоточено на причинах их осуществления, направлениях перемещений трудовых мигрантов, основных сферах приложения их труда. Предпринята попытка определить положительные и отрицательные стороны трудовой миграции. Ключевые слова: трудовая миграция, горные территории, регулирование, регион.

Pityulych M.M. The Features of Labor Migration Processes of Mountainous Areas Population in the Carpathian Region.

The paper examines the main trends of labor migration in mountainous areas in the Carpathian region. Particular attention is focused on the reasons for its implementation, direction of movement of migrant workers, the main application areas of their work. An attempt was made to identify the positive and negative aspects of labor migration.

Key words: labor migration, mountainous areas, regulation, region.